

Урош Сиџанковић, асистент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду

НАЦРТ ЗАКОНИКА О ГРАЂАНСКОМ ПОСТУПКУ ЈОВАНА ХАЦИЋА (1845)¹

Сажетак: У раду се говори о нацрту законика о грађанском поступку који је 1845. сачинио Јован Хаџић. Мало познати рукописној јавности, овај пројекат није сачуван у оригиналном тексту, већ се може реконструисати уз помоћ других документних извора, углавном примедби комисије која га је прегледала. Аутор је то и учинио. Полазећи од замерки изнећених на рачун нацрта, начинио је покушај да што приближније утврди систематску пројекта, али и садржину појединих његових одредаби. Након тога, предмет размишљања су биле примедбе Комисије. Пажња је усмерена на квантитативне, врсте и садржину измена унацрт.

Кључне речи: Јован Хаџић, нацрт законика о грађанском поступку, кодификација грађанског поступка, историја грађанског поступка у Србији, грађански поступак.

I

Рад на законнику о грађанском поступку у Србији је до друге половине 1844. мање-више познат. Још 1829. кнез Милош је земунском учитељу Георгију Захаријадесу послао, по свему судећи, немачки превод француског Законика о грађанском поступку (*Code de procédure civile*, 1806). У исто време на законнику је радила тзв. *Законодавна комисија*. Пошто она није обавила посао на задовољавајући начин, израда кодекса је припала у дело Јовану Хаџићу и Василију Лазаревићу. Њих двојица су у почетку радили заједнички, а потом су поделили посао тако да је за израду закони-

¹ Рад је посвећен пројекту “Теоријски и практични проблеми стварања и примене права – Србија и ЕУ”, који се финансира из средстава Правног факултета у Новом Саду.

ка био задужен Лазаревић. Он је, после много перипетија и размирица са српском владом, предао део текста свог нацрта у септембру 1843. У јулу 1844. формирана је комисија за преглед тог пројекта. Она је донела одлуку да се нацрт, будући незавршен и неусклађен са *Закономом грађанским за Књажесџво Србско* (даље: СГЗ), повери на прераду Јовану Хаџићу.²

Хаџићев рад на грађанском законику је у науци и сувише обрађиван.³ Насупрот томе, једва да је уопште познато да је он сачинио и нацрт законика о грађанском поступку. Оно мало сазнања која о томе постоје крајње су штура. Ограничавају се или на чињеницу да је Хаџић између осталог израдио тај нацрт⁴ или чак нетачно наводе да је само започео, али не и довршио прераду Лазаревићевог пројекта.⁵ Из тог разлога ће у тексту који следи бити речи о Хаџићевом раду на законику о грађанском поступку.

II

Има врло мало података о томе како је текао рад на новом нацрту. Из једног чланка у *Новинама србским* може се видети да је Хаџић започео с послом пре 7. августа 1844. Посредно се може доћи до још једног податка. Законописцу су током рада, по свој прилици, при руци били тзв. *Турски усџав* (1838), “главна устројенија”⁶, а можда и предлог Министарства правде да се донесе уредба о стечају, од 8. августа 1844.⁷ Уз себе је, као

² Опширније о томе У. Станковић, *Први покушаји кодификације грађанског постојућа у Србији (1829–1844)*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* XLVI/2 (2012), стр. 489–508.

³ Примера ради, С. Јовановић, *Полиитичке и правне расправе* II, Београд 1932, стр. 88–92; М. Кићовић, *Јован Хаџић (Милош Свеџић)*, Нови Сад 1930, стр. 76–77, 83, 88–89, 103, 105, 107–109, 114; В. Капор, *Јован Хаџић као писца закона у Србији*, *Зборник за друштвене науке Маџице срџске* LXI (1976), стр. 11–12.

⁴ *Маџица*, бр. 12 од 30. IV 1869, стр. 286; Ј. Хаџић, *Автобиографија Јована Хаџића у књижевности названој Милоша Свеџића, Сџражилово*, бр. 46 од 6. XI 1886, стр. 1564, *Ž. Stanković, Petrovska narodna skupština 1848. godine, doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu u Beogradu 1984. godine*, стр. 516; Ж. Младеновић, *Трагања за Вуком*, Београд 1987, стр. 55.

⁵ Кићовић, *нав. дело*, стр. 122; С. Јовановић, *Срџски законотписац у: Живој и рад дра Јована Хаџића Свеџића*, Нови Сад 1899, стр. 74.

⁶ У питању су највероватније *Усџројеније судова окружни и Усџројеније Великога или Аџелационога суда* од 26. јануара 1840, а можда и још неки текстови. Види *Зборник закона и уредби и уредбени указа издани у Књажесџву Србском* (даље: *Зборник закона*) I, Београд 1840, стр. 182–200.

⁷ *Новине србске*, бр. 64 од 9. VIII 1844, насловна страна; Архив Србије (даље: АС), Министарство иностраних дела (даље: МИД-В) 1845, фасцикла II, ред 254, Хаџић кнезу, Београд 4. VIII 1845; АС, Државни савет (даље: ДС), Записници седница из 1846, Записник седнице Савета од 12. VIII 1844, бр. 936.

што ће се касније видети, имао и аустријски *Oйшйи законик о грађанском ѿосйууку* (*Allgemeine Gerichtsordnung*, 1781, даље: ОЗГП).

За време израде закона истицани су захтеви да се он донесе. Проблеми у раду судова су постојали све израженији. Парнице су се одвијале споро, судско особље било нестручно, а прописа из области грађанског поступка далеко од довољног да регулишу чак и најосновнија питања. Министарство правде је нашло за сходно да реагује поводом овакве ситуације. У извештају о стању судства који је послало кнезу 11. децембра изразило је став да недостатак законика о грађанском поступку представља један од чинилаца који судовима највише отежавају рад. Владалац је поднесак проследио Савету, с питањем да ли је у вези с тим нешто учињено.⁸

Савет је и сам био свестан да нешто треба предузети, па је 2. јануара 1845. формирао комисију којој је стављено у задатак да прегледа све расписе Министарства правде издате од обнародовања *Турској усйава*, открије узроке спорости суђења и предложи мере за његово побољшање.⁹ Комисија је између осталог разматрала и акт Министарства. Сложила се са његовим ставом и нагласила да се на законик о грађанском поступку већ ради.¹⁰

Израду законика пратила је и прекосавска штампа. У чланку пештанских *Сербских народних новина* о именовану горе поменутој комисије узгредно се напомиње да Хацићев нацрт још није готов.¹¹ У Србији се недуго затим појављују и предлози везани за његову садржину. Министарство правде је, у вези с питањем из којих ће се разлога дозволити понављање парница око земље из времена владавине кнеза Милоша Обреновића (1815–1839), 28. фебруара кнезу предочило своје мишљење да би најцелесходније било да се понављање поступка уреди законом о грађанском поступку.¹²

Препорука Министарства није била обавезујућа, али зато једна каснија јесте. Слика српског правосуђа је била таква да се на доношење закони-

⁸ У. Станковић, *Рад Комисије за унапређење грађанској ѿосйууку од 1845. године, Зборник радова међународној научној скупи "Хармонизација грађанској ѿрава у рејону"* одржаној 26. октјобра 2012. године на Палама, Источно Сарајево 2013, стр. 149, 151; АС, ДС 1845, предмет бр. 173, лист 15, Кнез Савету, бр. 1679/1844, Београд 4. I 1845.

⁹ За чланове Комисије су именовани председник Савета Стефан Стефановић Тенка, саветници Лазар Арсенијевић Баталака, Лазар Зубан и Стојан Јовановић, као и законописац Јован Хацић. По задужењу које је имала назвали смо је Комисија за унапређење грађанског поступка. Види У. Станковић, *дело из најомене* 8, стр. 145.

¹⁰ У. Станковић, *дело из најомене* 8, стр. 155.

¹¹ *Сербске народне новине*, бр. 4 од 14. I 1845, стр. 14.

¹² АС, МИД-В 1844, ф. V, р. 48, Министарство правде кнезу бр. 299, Београд 28. II 1845. Министарство се, иначе, изјаснило о предлогу тумачења *Закона о ѿввраћају земаља* од 4. децембра 1844. Види У. Станковић, *Аушйеншйична шумачења Закона о ѿввраћају земаља (1839), Зборник радова Правној факултету у Новом Саду XLV/1 (2011), 528–529.*

ка није могло чекати. Стога је 19. маја издат пропис чије је доношење имало за циљ да санира најнеуралгичније тачке грађанског поступка и који је прејудуцирао садржај једног дела кодекса. Реч је о *Дојунителним правилима у смотрењу суђења по часћи грађанској и криминалној*. У овој краткој уредби (имала је свега 9 чланова) је стајало да ће законик предвидети начело усмености поступка, несумњиво с циљем да се трајање парница скрати.¹³

У тренутку издавања *Дојунителних правила* назирао се крај рада на пројекту. Подносећи кнезу уредбу на одобрење, Савет га је известио о Хаџићевом обећању да ће нацрт бити готов до 10. августа. Законописац је, међутим, свој текст предао шест дана раније.¹⁴ Уместо Савету, надлежном за израду и прегледање нацрта законâ, Хаџић га је послао кнезу. Остаје нејасно – зашто? Лако је могуће да разлог лежи у трзавицама на релацији између Хаџића и Савета, чији су поједини чланови игнорисали предлоге које је законописац почетком године дао у Комисији за унапређење грађанског поступка.¹⁵

Оригиналан текст нацрта нисмо успели да пронађемо. У његовом недостатку морају се користити други извори помоћу којих се он може донекле реконструисати. Најзначајнији је, без сумње, записник комисије за преглед нацрта. Њене примедбе су понекад биле такве да се из њих јасно види каква је била садржина неког од чланова пројекта пре измена, али на неким местима не остављају простор ни за шта друго осим домишљања о изгледу одредбе.¹⁶

Нацрт се састојао из увода и три дела. Цео наслов увода није познат, али може бити да је садржао речи “основне черте”. Састојао се од 13 чланова. У њима су сасвим сигурно били одређени једно од основних начела поступка и судови пред којима ће се парнице одвијати, а вероватно и *vacatio legis* (не знамо да ли за све или само неке одредбе нацрта). Поступак пред судом требало је да буде писмен. Пројекат је прописао постојање пет

¹³ *Зборник закона* III, Београд 1847, стр. 38.

¹⁴ АС, МИД-В 1845, ф. II, р. 254, Хаџић кнезу, Београд 4. VIII 1845.

¹⁵ У. Станковић, *дело из најмаломе 8*, стр. 157–158.

¹⁶ Комисија није доследно поступала у исписивању прегледаних чланова. Ако би сматрала да негде треба унети измене, она би или само кратко назначила како одредбу треба изменити или пак исписала члан – у целини, тј. делимично, па после тога навела шта се у њему мења. У дилему нас доводи ситуација када је написан цео члан, а ни испод њега ни на маргини нема никакве примедбе. Шта то значи? Да Комисија није имала никаквих замерки или да је директно уносила преправљени текст? Понекад би Комисија проценила да неки члан не треба мењати. Тада би поред њега написала “добро”, “стоји добро” или “стоји”. Цртица уз неки члан вероватно је значила да он остаје непромењен, а то би се свакако могло рећи и за изостављање неке одредбе са записника. Види АС, ДС 1848, бр. 81, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

врста судова (чл. 2). Предвидео је и да ће “ови” прописи почети да се примењују месец дана након ступања на снагу (чл. 6), при чему се не може докучити да ли се то односи само на одредбе претходних пет чланова или законик као целину.¹⁷

Непотпун наслов првог дела гласи “О парницама главнима и парничним доказат.” (највероватније скраћено од “доказателствима”). По свој прилици је обухватао 17 глава, чији су називи и редослед само делимично познати. У првим двома су одредбе о примирителним, односно редовним судовима.¹⁸ Трећа је уобличила ток поступка, што другим речима значи да су у њој прописи о подношењу тужбе, заказивању рочишта, позивању на суд, подношењу доказа, расправи пред судом, роковима, стечајном поступку¹⁹, подношењу и извођењу доказа, као и доношењу пресуде. Материја доказних средстава изложена је у шестој глави. Након ње се јавља дисконтинуитет у нумерацији све до последње нумерисане, шеснаесте главе, која регулише понављање поступка.²⁰

Стечајни поступак био је обухваћен петом главом. На тај закључак јасно нас наводи чињеница да се одредбе о њему на записнику налазе између двају експлицитно нумерисаних глава – четврте (неименоване) и шесте.²¹

На примирителне судове се, по свему судећи, односило 10 чланова нацрта (14–24). Највећа новина у односу на дотадашњи изглед судства биле су срески примирителни судови.²² Нацрт је предвидео да постоји по један у сваком срезу. Прописан је њихов састав, као и надлежност. Састојали би се од среског начелника и писара-деловође. Стварна надлежност би им се за почетак поклапала са оном коју имају општински примирителни судови, али би касније била проширена. Редовни судови су у нацрту доби-ли мање простора него примирителни (чл. 25–29). Доступни извори дају

¹⁷ Архив Српске академије наука и уметности у Београду, Заоставштина Косте Николајевића, кутија 61, 1/2, 1/31, Јован Мариновић Кости Николајевићу, Београд 23. август 1845; АС, ДС 1848, бр. 81, л. 6, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

¹⁸ Разлика нема упориште у тадашњем законодавству, већ је последица Хаџићевог става да се примирителни суд не може сматрати судом у правом смислу те речи. Види *Зборник закона* I, стр. 8, 236; У. Станковић, *дело из најомене* 8, стр. 157.

¹⁹ Мисли се на одредбе о личном стечају, када се имовина презадуженог дужника у судском поступку дели његовим повериоцима. Види АС, ДС 1848, бр. 81, л. 14–23, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

²⁰ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 7–14, 23–31, 36–37, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

²¹ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 14–23, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

²² Они су у тренутку предаје нацрта постојали једино у општинама. Види *Зборник закона* I, 8, 236.

довољно материјала да се одгонетне садржина свега две одредбе о њима. У члану 27 је одређен суд надлежан за расправљање о тужбама против чиновника из Београда. Иста одредба говорила је о ситуацији да постоји сумња у вези са надлежношћу за одлучивање у неком спору.²³

У трећој глави има 44 члана (30–74). На врло мало места се може установити шта је изворни текст нацрта. Тужба се могла поднети суду и усмено (чл. 31). Предвиђено је постојање судског одбора, који је у поступку вероватно вршио истрагу (чл. 50). Парничари су на рочишту имали право да говоре најмање два пута (чл. 37). И у току поступка могло се тражити изузеће судије због сродства или пријатељства са неком од странака (чл. 68).²⁴

Несразмерно велик део нацрта заузимале су одредбе о стечајном поступку. Оне се простиру од чланова 89 до 158. Када се томе дода да је Комисија касније предложила да јој се прикључе још целе две главе, укупан број одредби о стечајном поступку могао би да порасте за још бар 10 чланова.²⁵ Овако исцрпно регулисање материје личног стечаја није изненађење. Треба, наиме, узети у обзир да се пре израде нацрта у два наврата захтевало издавање уредбе о том питању – 1842. и 1844.²⁶ Тих захтева свакако не би било да лични стечај није био све распрострањенија појава и стога вапио за што потпунијим регулисањем.²⁷

Хаџић је дефинисао лични стечај као случај “кад би ко себе и своја добра дуговима тако обтеретио да се из његови добара дугови подмирити не могу” (чл. 89). Некакав позив, вероватно повериоцима презадуженог да се пријаве, био би упућиван судовима на чијој територији дужник има покретну и непокретну имовину (чл. 100). Исти члан је, вероватно због Хаџићеве неспретне формулације, изнео преамбициозан план – да се отварање стечаја обзнањује свима у Србији и ван ње (!). За нешто, претпостављамо дужникове ствари, је било предвиђено да ће се чувати у рукама суда (чл. 104). Када се суд увери да је износ дугова већи од имовине дужника, испитаће га о узроцима таквог стања (чл. 108).²⁸

²³ АС, МИД-В 1845, ф. II, р. 254, Хаџић кнезу, Београд 4. VIII 1845; АС, ДС 1848, бр. 81, л. 7–8, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

²⁴ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 8, 10, 11 и 13, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

²⁵ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 14–23, 38, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

²⁶ АС, ДС, Записници седница из 1846, Записник седнице од 12. VIII 1844, бр. 936.

²⁷ Поређења ради, у ОЗГП је стечају било посвећено свега 27 чланова (73–100). Види *Allgemeine Gerichtsordnung für Böhmen, Mähren, Schlesien, Oesterreich ob und unter der Ens, Steuermark, Kärnthen, Krain, Görz, Gradisca, Triest, Tyrol und die Vorlande* (даље: *Allgemeine Gerichtsordnung*) Wien 1817, pp. 32–45.

²⁸ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 14, 16–18, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

У стечајном поступку могло се склопити поравнање (чл. 110). Било је дозвољено и заступање (чл. 111, 112, 114). Суду је ради намирења могао да се пријави и поверилац који је пре отварања стечаја добио неку ствар у ручну залогу или судску забрану²⁹ за своје потраживање (чл. 119). Ако би “прибележење” (предбележба) било оправдано или учињено најкасније 14 дана пре отварања стечаја а његово оправдање почело касније, поверилац са прибележбом би спадао у други ред за намирење потраживања (чл. 130). Имовина дужника прво ће бити понуђена заложним повериоцима, па тек онда осталим (чл. 150).³⁰

Када погледамо шесту главу, постаје јасно зашто је материја коју регулише наша место чак и у наслову целог дела нацрта. На доказна средства односила су се чак 123 члана (159–282).³¹ Другачије речено, на њу је отпадало више од четвртине нацрта, што је чини убедљиво најобимнијом.

Као докази би се користили признање, исправе, сведоци, заклетве и вештаци. Признање је било регулисано члановима 159 до 167, али осим тог податка не можемо извести ниједан децидиран закључак у вези са изворном садржином одредби о њему. О доказивању исправама говори се у члановима 168–201. Као синоним за “исправа” употребљава се израз “исписменица”. На почетак одредби о исправама Хацић није сместио поделу на јавне и приватне, него изгледа одмах прешао на појавне облике оних првих (чл. 170), што подсећа на одговарајуће одредбе ОЗГП (111 и 112).³² Чланови 195 до 201 регулисали су губитак исправа.³³

Највише прописа ове главе, природно, имало је за предмет тада најважније доказно средство – сведоке (чл. 202–243). Та правила се уједно у овој глави могу највише и реконструисати. У поступку се могло захтевати одстрањење сведока због чијих би телесних или душевних недостатака било очигледно да се од њега не може дознати истина (чл. 204). Чланом 207 је била предвиђена неспособност за сведочење, и то само релативна. Наиме, чак и лица наведена у том члану мораће сведочити ако нема другог начина да се утврди истина у поступку. Постојао би институт изузећа сведо-

²⁹ Према ОЗГП, поверилац је био овлашћен да стави забрану на дужникове ствари које се налазе у рукама трећег лица у случају да због пропасти других погоднијих средстава плаћања његово потраживање буде доведено у опасност (чл. 283). *Allgemeine Gerichtsordnung*, р. 119.

³⁰ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 18–22, Записник Комисије за преглед Хацићевог нацрта законика о грађанском поступку.

³¹ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 23–31, Записник Комисије за преглед Хацићевог нацрта законика о грађанском поступку.

³² *Allgemeine Gerichtsordnung*, р. 49.

³³ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 23–25, Записник Комисије за преглед Хацићевог нацрта законика о грађанском поступку.

ка.³⁴ Оно би се, између осталог, могло тражити ако је сведок кум противне странке (чл. 208). Сведок се не би смео подсећати на садржину исказа док суд то не учини (чл. 216). Чланови 211, 217 и 218 регулисали су заклетву сведока. Хришћанин би се заклињао другачије него нехришћанин (чл. 217 и 218). Сведоци би се испитивали одвојено (чл. 220). Члан 233 упућује на то да би сведок могао дати исказ и у писаном облику.³⁵

О доказивању путем вештака има много мање одредби (чл. 244–258). Вештаци су се могли заменити (чл. 247). Насупрот томе, заклетва заузима шири простор. Парнична странка би је полагала када не би имала других доказа (чл. 260). У одредбама о заклетви појављује се термин “половина доказателства”³⁶, што се вероватно односило на њену доказну снагу. Чланови 270 и 271 односили су се на “допунску”³⁷, а 272–275 на “ценоопределителну”³⁸ заклетву.³⁹

Жалбени поступак је био изложен у члановима 294–315. Хаџић је употребио интересантне термине “нарицатељни”, тј. “нарицање” који су означавали “апелациони” (вероватно суд) и подношење жалбе (чл. 294 и 297). Извршење пресуде обухвата целину од 30 чланова (316–346). Најмања глава првог дела је она о понављању поступка (чл. 347–354).⁴⁰

³⁴ То је приговор који једна од странака може упутити на својства неког сведока (нпр. родбинску везу са противником у парници), услед којег његов исказ не би на суду био уважен као доказ. Види чл. 383 *Закона о судјеском процесу у парницама грађанским* (даље: ЗСППГ) из 1853. *Законик о судјеском процесу у парницама грађанским*, Београд 1853, стр. 103–104.

³⁵ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 25–29, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

³⁶ Очигледно дослован превод немачког “halbe Probe” из ОЗГП, где се појављује у одредбама о допунској заклетви (чл. 212). *Allgemeine Gerichtsordnung*, р. 92.

³⁷ Према ОЗГП, допунска заклетва се полагала када парнична странка о некој одлучујућој околности у поступку поднесе половину или више од пола доказа и сама понуди да остатак који јој недостаје “допуни” заклетвом (чл. 212). Види *Allgemeine Gerichtsordnung*, р. 92.

³⁸ У ЗСППГ ценоопределителна заклетва је она коју оштећени полаже на висину претпрплене штете, ако њу није могуће утврдити другим доказима. У ОЗГП се она зове заклетва на износ штете (*Schätzungseid*). Њу је странка полагала на тражену суму накнаде штете када: 1) неко према другом примени насиље; 2) отуђи ствар, поквари је или на њој проузрокује неку другу штету, иако зна да припада трећем лицу или да ће је оно захтевати; 3) ако у одређеном року не преда, испоручи или изврши оно за шта зна да је дужан да преда, испоручи или изврши (чл. 214). Према се то не наводи, услов да се странци дозволи полагање заклетве свакако је било то да је она сама оштећена тим радњама (или нечињем). *Законик о судјеском процесу у парницама грађанским*, Београд 1853, стр. 132–133; *Allgemeine Gerichtsordnung*, р. 93.

³⁹ АС, 1848, бр. 81, л. 29–30, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

⁴⁰ АС, 1848, бр. 81, л. 32–37, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

Други део је посвећен посебним врстама поступка. Имао је најмање 11 глава, од којих су за свега пет познати називи или садржина. Прву је изгледа представљао поступак за утврђивање основаности разлога за изузеће судије. Трећа се зове “О ликвидацији”. На основу примедби Комисије никако се не може извести закључак шта се у њој налазило. У осмој глави били су прописи о поравнању у стечајном поступку. Наслов девете главе је “О особеном поступању и благодетијанијама” и она се, судећи по записима Комисије, такође односила на стечајни поступак. Десета глава регулисала је покушај поравнања у редовном поступку. Последња за коју имамо икакве податке, једанаеста, садржала је правила о изборним судовима (арбитражама).⁴¹

Трећи део је најкраћи. Имао је две главе – о судијама и адвокатима.⁴² За прву знамо да је имала 4 члана, а за другу се посредно може закључити да је имала барем исто толико. Према Хаџићевом казивању, оне су садржале одредбе заједничке за све парнице, којима је желео да олакша разумевање законика.⁴³

Понеки додатан податак о свом нацрту даје сам Хаџић. Пошто је желео да убрза судски поступак, пројекат прописује кратке рокове. Међутим, они нису преклузивни, јер би то ишло на уштрб неуких странака. Та неукост је у исто време и разлог због којег ће суд неке радње у поступку обављати *ex officio*. Хаџић је нагласио и да се трудио да прописи нацрта буду што краћи и јаснији. Ако је судити по формулацијама које засигурно потичу од њега, то му није сасвим пошло за руком.⁴⁴

Кнез је 8. августа проследио нацрт Савету, с молбом да прегледа поднети текст. Савет је удовољио кнежевој препоруци на седници од 20. августа. За прегледање Хаџићевог пројекта именована је комисија у чији су састав ушли председник Савета Стојан Симић (као председник Комисије), саветници Стојан Јовановић, Лазар Арсенијевић Баталака и Стојан Јовановић, директор Кнежевске канцеларије Алекса Јанковић, секретар Апелационог суда Јаков Димшић, секретар Министарства правде Павле Поповић, секретар Архидијецезалне конзисторије Василије Лазич, професор Лицеја Мак-

⁴¹ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 13, 37 и 38, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

⁴² На исту материју се односе и последње две главе ОЗГП, само што су тамо изложене обрнутим редом и опширније него у Хаџићевом нацрту. *Allgemeine Gerichtsordnung*, pp. 170–186.

⁴³ АС, ДС 1848, л. 39, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку; АС, МИД-В 1845, ф. II, р. 254, Хаџић кнезу, Београд 4. VIII 1845.

⁴⁴ АС, МИД-В 1845, ф. II, р. 254, Хаџић кнезу, Београд 4. VIII 1845. Види, примера ради, чланове 119, 130 и 150 нацрта. АС, ДС 1848, бр. 81, л. 19, 20 и 22, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

сим Симоновић⁴⁵ и секретар Савета Јован Мариновић.⁴⁶ Бројност чланова комисије указује на жељу Савета да преглед буде што пре окончан.

Судећи по неким знацима, владало је уверење да ће се то заиста и десити. Максим Симоновић, иначе професор Грађанског поступка и Толковања (тумачења) Грађанског законика, упитао је 11. августа Министарство просвете за дозволу да не предаје Грађански поступак у првом, већ у другом семестру, како се не би догодило да постоји разногласје између његових предавања и новог законика о грађанском поступку. Министарство му је изашло у сусрет. Ако је до тада и сумњао, Симоновић је сада био чврсто уверен у брзо доношење кодекса. То је показао 20. октобра. На захтев Министарства просвете да напише уџбенике за своје предмете, Симоновић је 20. октобра одговорио да за Грађански поступак то тренутно не може да учини, јер се очекује скоро издавање законика о грађанском поступку.⁴⁷

Састав Комисије наишао је на позитивне реакције у Аустрији. *Луна* (*Luna*), прилог *Зајребачких њолиџичких новина* (*Agramer politische Zeitung*), је писала да се Комисија састоји из теоријски и практично образованих чланова. Аутор чланка је приписивао члановима Комисије – неправницима тежњу да се нацрт усклади са стањем образовања земље и народним обичајима и предсказао да је у изгледу сукоб између старог и новог, односно домаћег и страног.⁴⁸

Било је у плану да комисија одржи конститутивну седницу 5. октобра. На тој седници одлучивало би се о начину рада Комисије. Члановима – несаветницима је упућен позив да поменутог дана дођу у Савет, али у изворима нисмо пронашли никакав запис који би потврдио да је седница заиста и одржана.⁴⁹

⁴⁵ Хаџић је крајем 1846. оптужио Стојана Симића да је Симоновића убацио у Комисију њему у инат. То казивање не би се смело аргументовано одбацити. Законописац је већ увелико био неомиљен у Србији, а Симић је можда желео да се избегне Хаџићево поновно учешће у прегледу свог нацрта (учествовао је у разматрању пројекта грађанског законика) и сујетном аутору да до знања да није једини образовани правник у Србији. Симоновић се наводно извинио Хаџићу и казао да неће да учествује у Симићевој ујдурми. Извињење га, међутим, није спречило да одигра врло активну улогу у прегледу нацрта. П. Срећковић, *Из архиве Исидора Сџојановића, Сџоменик Српске краљевске академије XXX* (1896), стр. 13.

⁴⁶ МИД-В 1845, ф. II, р. 254, Кнез Савету, Београд 8. VIII 1845. АС, ДС, Записници седница из 1845, л. 108, Записник седнице Савета од 20. августа 1845; Ž. Stanković, *nav. delo*, стр. 516.

⁴⁷ Ж. Младеновић, *Трагања за Вуком*, Београд 1987, стр. 55; В. Грујић, *Правничко образовање на Лицеју њосле 1844. њодине, Анали Правној факулџетџа у Београду 1* (1955), стр. 81; Р. Љушић, *Лицеј 1838–1863: зборник докуменџа*, Београд 1988, стр. 230.

⁴⁸ *Новине србске*, бр. 96 од 29. XI 1845, стр. 382.

⁴⁹ АС, ДС 1845, бр. 487, Савет Министарствима правде и просвете бр. 969, Београд 3. X 1845; АС, Министарство просвете 1845, ф. VI, р. 15, Савет Министарству просвете бр. 969, Београд 3. X 1845.

Комисија се, ако је веровати њеном записнику, први пут састала 10. октобра. Од тада, па до 21. марта 1846, тј. дана последњег забележеног састанка, она је имала укупно 37 седница. Оне су равномерно распоређене; у октобру и новембру 1845. комисија се састајала седам пута, у децембру пет, док је у прва три месеца наредне године било одржано по шест састанака.⁵⁰

Рад Комисије није био завршен 21. марта 1846. За то имамо два убедљива доказа. Уколико би након тог датума Савету био упућен предлог да се донесе неки пропис из области грађанског поступка, он га је прослеђивао Комисији.⁵¹ Мало је вероватно да Савет од четири своја представника у Комисији не би сазнао да је она престала да ради. Осим тога, када је Максим Симоновић по окончању прегледа сачинио нови нацрт законика о грађанском поступку, Комисија се изјаснила о том тексту.⁵² Она се, дакле, после 21. марта 1846. састајала *ad hoc*, по потреби.

Комисија није радила у пуном саставу. Алекса Јанковић је, вероватно због заузетости службеним пословима, изостао са свих њених седница. Број чланова Комисије ангажован на прегледању временом је опадао. Најчешће су одсуствовали Јаков Димшић, Павле Поповић и Василије Лазић. Из тога следи да су седницама најредовније присуствовали чланови Савета (изузев Максима Симоновића, који није био саветник).⁵³ То је и логично, с обзиром на чињеницу да је Савет једино своје чланове могао да ослободи редовних дужности.

На пет седница Комисије (15, 18, 22, 25. и 29. октобра) присуствовао је и Хаџић. Тиме се поновила ситуација већ виђена приликом претресања његовог нацрта грађанског законика, само што сада није постојала службена одлука о Хаџићевом укључивању у преглед. Вероватно је сврха законопишчевог присуства била да Комисији даје потребна објашњења. На то упућује чињеница да се на два места – поред чланова 36 и 64 нацрта, налазе записи о питањима која треба поставити Хаџићу.⁵⁴

⁵⁰ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 6–9, 11–14, 16–18, 20, 23–27, 29, 31, 32, 34–37, 39, Записник седнице Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

⁵¹ Види АС, ДС 1848, бр. 81, л. 1, Министарство правде Савету бр. 1450, Београд 25. III 1846; л. 3, Записник седнице Савета од 30. IV 1847; АС, ДС 1848, бр. 107, л. 1, Министарство правде кнезу бр. 5987/1846, Београд 13. I 1847; л. 5, Записник седнице Савета од 17. IV 1847; МИД-В 1846, ф. IV, р. 36, Кнез Савету бр. 1564/1846, Београд 7. II 1847; л. 8, Записник седнице Савета од 17. IV 1847; л. 9, Кнез Савету, бр. 691, Београд 16. V 1847; л. 15, Записник седнице Савета од 25. VIII 1847.

⁵² АС, ДС 1848, бр. 81, л. 4, Комисија за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку Савету, Београд 18. март 1848.

⁵³ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 6–9, 11–14, 16–18, 20, 23–27, 29, 31, 32, 34–37, 39, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

⁵⁴ Прво питање је било да ли је неопходна последња тачка члана 36, а друго везано за неке трошкове, али се због нечиткости текста не разазнаје до краја. АС, ДС 1848, бр. 81, л.

Из једне белешке на записнику Комисије сазнаје се да је било предвиђено да се нацрт чита два пута. Је ли тако и било, не зна се. Преглед неке главе трајао је једну или више седница, што је зависило од њене дужине. Дуже главе прегледане су на две или више, а краће углавном на једној седници, изузимајући случајеве када би Комисија имала крупније суштинске интервенције у њихов текст. Било је, међутим, и обрнутих случајева – да се за једну седницу прегледа чак неколико глава (!). Тако је, рецимо, 15. марта прегледан цео други и прва глава трећег дела.⁵⁵

Најзапаженију ролу у прегледу нацрта имао је Максим Симоновић. Први познати преводилац аустријског *Ойшйеї грађанскої законаика (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*, даље: АГЗ, 1811)⁵⁶ на српски дао је примедбе на члан 31 нацрта, добио задатак да јасније протумачи чланове 72 и 268 (не зна се на шта су се односили), преради члан 73 (после измена Комисије нејасан, говори о некаквом решењу суда или одобрењу да се одустане од парнице), а поверено му је да измени и скоро све одредбе о извршењу пресуде (чл. 319–346), и то према замеркама које је сам изнео током њиховог прегледа.⁵⁷ Чини се и да је он, заједно са Поповићем, био задужен да изнова сачини главу о примирителним судовима.⁵⁸

Сем Симоновића и Поповића, још се само Василије Лазић поименично помиње као члан Комисије који је имао примедбе на текст пројекта. Његове замерке су се тичале члана 7 нацрта (за који не знамо шта је регулисао). Удео осталих у прегледању нам није познат. Ипак, о томе постоје неке индикације; Јован Хаџић је окривио Стојана Симића да се у току рада Комисије залагао да се *Дојунйшелна йравила* уврсте у законик о грађанском поступку.⁵⁹

6–8, 10, 13, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законаика о грађанском поступку.

⁵⁵ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 6–8, 10, 13, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законаика о грађанском поступку.

⁵⁶ Више о овом преводу види у А. Ивић, *Неусйели йокушай шйамйања законаика за Србију 1828. йодине. Архив за йравне и друййивене науке* год. XXI, књ. XIII, бр. 5 (1931), стр. 361–363.

⁵⁷ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 8, 14, 30, 36, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законаика о грађанском поступку.

⁵⁸ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 7, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законаика о грађанском поступку.

⁵⁹ Ж. И. Огњановић, *Јован Хаџић о свом раду у Србији, Гласник Исйорискої друшйива у Новом Саду* IX/26 (1936), стр. 435. Хаџићева тврдња није лишена сваког основа. Комисија је уместо писменог предвидела усмени поступак, у складу са одредбом члана 1 *Дојунйшелних йравила*. Ствари слично стоје и са члановима 14 (о парницама пред примирителним судовима у којима жалба не одлаже извршење решења) и 34 (о позивању на суд). Они су након измена наликвали одредбама чланова 9, односно 5 *Дојунйшелних йравила*. АС, ДС

Комисија је унела много измена у текст нацрта. Најкрупније су биле оне у систематици нацрта. Оне су вршене на три начина, тако што би Комисија за неке главе оценила да их треба допунити, прерадити или померити. Свега једанпут Комисија је предложила допуну неке главе. Према њеном мишљењу, уводу законика требало је додати још пет чланова. Преради неке главе је прибегавала уколико просуди да је њена концепција неодговарајућа. При томе, преради је могла бити подвргнута или цела глава или један њен део. Први случај је био чешћи. Комисија је одлучила да прва и четврта глава првог, трећа и једанаеста другог, тј. прва и друга трећег дела буду прерађене у целости. Само у већ поменутом случају одредби о извршењу Комисија је предложила прераду једног дела, додуше већег.⁶⁰

Забелешку да главу треба прерадити понекад су пратила и упутства како то треба урадити. Одредбе о судијама би, према замисли Комисије, требало да изгледају тако да у њима буду изложена правила која регулишу обављање судијске дужности, што је недвосмислено назначила у примедбама на чланове 441 и 442, али и сугестијом да се у ову главу убаци цела уредба од 22. фебруара 1844.⁶¹ Слично је учињено и са главом о адвокатима. Њу је Комисија видела као много лапидарнију него Хаџић, па је предложила да у њој буду само најелементарнији прописи – кад и како ће се пуномоћје давати, овлашћења пуномоћника и право властодавца да тражи повраћај у пређашње стање у случају да га пуномоћник превари.⁶²

Било је и глава за које је Комисија сматрала да их треба преместити. Премештање се вршило према сличности предмета регулисања и, попут прераде, могло бити потпуно или делимично. Комисија је сматрала да би осму и девету главу другог дела требало у потпуности пребацити у пету

1848, бр. 81, л. 6, 7, 9, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку; *Зборник закона* III, 38, 39, 41–42.

⁶⁰ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 7, 14, 36, 37, 39, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

⁶¹ Састојала се од 7 чланова у којима је било предвиђено које изворе права ће судије користити у пресуђивању и прописане дисциплинске одредбе за несавесно вршење судијске дужности. Види *Зборник закона* II, стр. 297–298.

⁶² АС, ДС 1848, бр. 81, л. 39, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку. Западна за око да је Комисија препоручила доношење уредбе којом би се предвидело да је сваки “просбописац” (састављач поднесака) дужан да се потпише на акту који је сачинио, те да ће му се у случају да написано представља кршење закона забранити даље састављање поднесака. Препорука је производ објективно постојећих околности. Изазвала ју је, ван сваке сумње, нимало ретка појава да због увредљивог садржаја поднеска настрада странка за коју је написан. Види С. Јовановић, *Уставобраници и њихова влада (1838–1858)*, Београд 1925, стр. 15.

главу првог (а уз то и прерадити), пошто су се све односиле на стечајни поступак. Одредбе десете главе истог дела је пак требало убацити у део који се односи на ток редовног поступка, јер је поравнање у блиској вези с њим. Делимично је премештена прва глава другог дела. Наиме, поступак за расправљање о изузећу судија би дошао иза одредби о надлежности судова. Судбина преосталих чланова те главе (такође се ради о мањем делу) је другачија него код прераде. Они би једноставно били избачени.⁶³

Није била мењана само систематика нацрта, већ су измене претрпеле и његове одредбе. Мењани су или садржина или стилска формулација чланова. Измењених чланова је било много више од неизмењених. Али такође треба истаћи да је знатно мање чланова избачено из нацрта у односу на оне који су у њему остављени. Од глава чији је редни број на записнику уписан, Комисија је изгледа мислила да је најбоље написана она о доказима, јер у њој има најмање измена. Срећу се и премештања појединих чланова у друге главе.⁶⁴

Како се примедбе Комисије не могу до краја разлучити од изворног текста нацрта, предмет анализе ће бити једино записи за које нема никакве дилеме да су замерке на пројекат. Њих је премного да бисмо се могли осврнути на сваку. Стога ћемо се у даљем излагању ограничити на оне најважније. У круг судова надлежних за суђење у парничном поступку увршћена је и Архидијецезална конзисторија. *Vacatio legis* је, према Комисији, требало продужити на 6 недеља од усвајања законика.⁶⁵

Из наслова првог дела избрисана су доказна средства, пошто је Комисија очигледно налазила да скраћени наслов покрива и ту област. Пресуда примирителног суда би у парницама вредности до 100 гроша била коначна (ненумерисана одредба која долази иза члана 14, а пре члана 15). У глави о редовним судовима требало је одредити и који ће суд бити надлежан за расправљање о противтужби, као и када има више тужених. Комисија је заузела став да у случају дилеме око надлежности одлуку треба да донесе Министарство правде (чл. 27). Свакако у циљу скраћивања поступка, Комисија је ограничила број беседа странака на рочишту на највише три. У измењеном члану 43 је било наведено да је суд у обавези да опомиње странке на застарелост.⁶⁶

⁶³ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 37–38, Записник Комисије за преглед Хацићевог нацрта законика о грађанском поступку.

⁶⁴ АС, ДС 1848, бр. 81, Записник Комисије за преглед Хацићевог нацрта законика о грађанском поступку.

⁶⁵ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 6, Записник Комисије за преглед Хацићевог нацрта законика о грађанском поступку.

⁶⁶ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 7, 8, 10, Записник Комисије за преглед Хацићевог нацрта законика о грађанском поступку.

У глави о доказима Комисија је извршила многобројне суштинске измене. Према њеном мишљењу, требало је прецизирати да постоје две врсте признања – судско и вансудско (чл. 159). У члан 170 је убацила реченицу да се исправе деле на јавне и приватне. Стала је на становиште да члан 192 треба сачинити другачије – по моделу одговарајућег прописа ОЗГП (чл. 124).⁶⁷ Измена је било и у делу о сведоцима. Комисија је у члан 207 убацила одредбу да у поступку неће моћи да сведоче супружник (чак и разведен) неке од странака, родитељи за децу, тј. она против родитеља. Према измењеном члану 208, крштени кум не би могао да сведочи за своје кумче, нити за његове родитеље. После измена, у члану 211 је стајало да кнез и архијереји као сведоци неће полагати заклетву.⁶⁸

Ни одредбе о заклетви нису остале поштеђене измена. Комисија је преформулисала одредбу о употреби заклетве као доказа. Уместо када нема других доказа, она би се полагала у случајевима где странка не би навела друге доказе. Тражила је и да се објасни шта значи “половина доказа-телства”. Трбало је проширити одредбе о допунској и “ценоопределителној” заклетви. У вези са ценоопределителном било је неопходно одредити када ће се она користити и у којим случајевима ће судија моћи да “умери” износ на који се странка заклела.⁶⁹ Иначе, за један члан непознатог садржаја (279), Комисија је препоручила да се преради по угледу на одговарајућу одредбу ОЗГП.⁷⁰

Једно од најосетљивијих питања био је поступак пред вишим судовима. Пут до изналагања задовољавајућих решења у овој области био је трновит. Било је нужно помирити две опречне тежње – странака да имају што ширу могућност изјављивања жалби на пресуде и законодавне власти да стане на пут одуговлачењу парница. Промишљање о том предмету одужило се на чак четири седнице. Напоследку су усвојена извесна правила којима је ова шкакљива материја детаљно регулисана.⁷¹

⁶⁷ У наведеној одредби ОЗГП стоји да је за оригиналне исправе у чију се аутентичност не сумња дозвољено да буду једино у рукама држаоца, а остале обе странке треба да запечате, како би стигле на суд у истом стању у којем су пронађене. *Allgemeine Gerichtsordnung*, р. 56.

⁶⁸ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 23–26, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

⁶⁹ Примедба подсећа на садржину члана 216 ОЗГП. Да се Комисија угледала управо на ову одредбу сведочи и чињеница да је употребљени глагол “умерити” буквалан превод немачког “mäßigen” из наведеног члана аустријског законика. Види *Allgemeine Gerichtsordnung*, р. 94.

⁷⁰ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 29–30, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

⁷¹ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 32–35, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

Пресуда примирителног суда била би коначна у споровима вредности до 100, а окружних до 500 гроша. У споровима чија вредност прелази последњу цифру, незадовољна странка би се могла обратити Апелационом суду. Он је пресуду испитивао само са формалне стране. Ако би у том погледу била ваљана, он би је потврђивао. У противном случају, била би поништена и враћена окружном суду на поновно разматрање. Пресуда Апелационог суда била би коначна у споровима вредности мање од 1000 гроша. Уколико је вредност спора преко 1000, а испод 5000 гроша, пресуда Апелационог суда коју је потврдио Врховни постаје коначна. Уколико би странка сматрала да јој је Врховни суд учинио очигледну неправду, на његову одлуку се могла жалити кнезу. Рок за изјављивање жалбе износио је 8 дана. Још раније, Комисија је одлучила да се нацрт допуни одредбом према којој се на пресуду због изостанка не може изјавити жалба.⁷²

Број преправки био је врло велик. Стога је Комисија у једном тренутку решила да се нацрт у потпуности преради.⁷³ Тај посао поверен је Максиму Симоновићу. Извори не дају одговор на питање када се то десило. Известан траг о томе можда би могао да представља допис Министарства просвете Ректорату Лицеја од 7. маја 1846, у којем се моли за одобрење да се испити из предмета које Симоновић предаје полажу пре термина утврђеног календаром наставе⁷⁴, јер ће професор због “званичне потребе” морати да напусти радно место.⁷⁵ Лако је могуће, с обзиром на датум, да се иза “званичне потребе” крије прерада нацрта.

Почевши са радом, Симоновић се уверио да прерада нипошто неће бити лак посао. И када би се неке главе сачиниле испочетка, поједине области не би биле довољно регулисане. Стога је Комисија препоручила Симоновићу да изради комплетно нов нацрт, с тим да део по део текста подноси њој на преглед.⁷⁶ То је с једне стране значило да је Хаџићев нацрт одбачен као текст од којег се полази у кодификацији грађанског поступка, а са друге да ће се на издавање законика сачекати још неко време.

⁷² АС, ДС 1848, бр. 81, л. 34 и 35, Записник Комисије за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку.

⁷³ Хаџић, наравно, није делио то мишљење. Крајем 1846. аутор нацрта је свом пријатељу Глигорију Возаровићу писао да би нацрт поквариле чак и врло мало мале измене које би у њега унела “невешта рука”, тиме доказујући немалу дозу таштине. Срећковић, *нав. дело*, стр. 14.

⁷⁴ Ради се о 22, односно 24. јуну. Види Љ. Кандић, Ј. Даниловић, *Историја Правног факултета (1808–1905)*, Београд 1997, стр. 74.

⁷⁵ АС, Лицеј, бр. 179, Министарство просвете Ректорату Лицеја бр. 525, Београд 7. V 1846.

⁷⁶ АС, ДС 1848, бр. 81, л. 4, Комисија за преглед Хаџићевог нацрта законика о грађанском поступку Савету, Београд 18. III 1848; л. 40, Савет кнезу, бр. 171, Београд 18. III 1848.

III

Хаџић је радио на законик у о грађанском поступку годину дана. У том послу се ослањао и на домаће и на страно законодавство. Који утицаји преовлађују, не може се са сигурношћу рећи, јер текст нацрта није пронађен. Реконструисане одредбе говоре да су то били страни, тј. ОЗГП. Али из њих се исто тако наслућује да нацрт ни изблиза није био пука копија аустријског законика.

Преглед нацрта је био врло темељан. Сведок тога није само број записаних примедби, већ и седница Комисије. Из тога произлази да је постојала жеља да Србија добије што бољи законик о грађанском поступку. Комисија заслужује похвалу и за брзину обављеног посла. Скоро да би физички било неизводљиво да њени чланови поред својих редовних послова преправе нацрт брже него што су то учинили. Једном речи, Комисија се показала као дорасла задатку.

Попут творца нацрта, и Комисија се делом ослањала на домаће, а делом на страно право. Преправке из главе о доказима имале су модел у ОЗГП. Неке друге, као на пример оне у главама о примирителним судовима и судијама, заснивају се на домаћим прописима. И примедбе у глави о адвокатима јасан су показатељ да је Комисија прилагођавала нацрт приликама у Србији.

Као аутор два капитална нацрта законика Хаџић је имао половичан успех. Један од његових пројеката је озакоњен, а други није. Оправдано или не, за сада је врло тешко рећи. Неке измене, које смо видели, биле су неопходне. Да ли су и друге биле такве, не знамо, пошто изостаје текст нацрта. Није искључено, међутим, да је у целој ствари око (не)усвајања нацрта било и мало личног. Конкретније, да је био одбачен зато што је Хаџићев, а не зато што је лош. Нетрпељивост према законописцу је у време прегледа нацрта достигла врхунац и одбацивање његовог дела био је идеалан начин да му се напакости.

Упркос томе што није постао законик, Хаџићев нацрт је и те како значајан за српску правну историју. То је први **целовит** стручан нацрт законика. Преводи Захаријадеса и Законодатељне комисије се због нестручности преводаца не могу сматрати нацртима у правом смислу те речи. Подношење Лазаревићевог пројекта је кључни тренутак који раздваја рад нестручњака од рада стручњака на кодификацији грађанског поступка. Али, његов нацрт није предат српској влади у целости, а поднети део је одбачен из формалних разлога. Хаџић је отишао корак даље. Предао је потпун текст нацрта, који је био претресан и са материјалне стране. Могло би се рећи да његов нацрт представља својеврсну спону између безмало сасвим непознатог Лазаревићевог и осталих, сачуваних нацрта. Као такав, важна је карика у раду на кодификацији грађанског поступка у Србији.

*Uroš Stanković, Assistant
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad*

Jovan Hadžić's Civil Procedure Code Draft (1845)

Abstract: *The article sheds light on civil procedure code draft prepared by renown Serbian lawmaker Jovan Hadžić in 1845. Contrarily to Hadžić's work on producing civil code, his efforts to write civil procedure code are to a large extent obscure. Original text of the draft has not been found. Therefore, one is imposed to reconstruct it with the aid of auxiliary sources, among which the record kept by the commission tasked with revision of the draft, has prevailing significance. The author made an attempt to determine the structure of the draft, as well as the contents of its provisions as accurately as possible, wherein the remarks that the Commission had made were of most assistance.*

Hadžić consigned his draft to the Prince Aleksandar Karađorđević on August 4th 1845. The Draft consisted of introduction and three parts. The introduction comprised of general provisions. Therein was stipulated principle of trial by written declaration, determined five kinds of courts before which civil procedure should occur and established vacatio legis.

The first and convincingly largest part of the Draft was most likely entitled "On principal litigations and litigation evidence" ("O parničama glavnima i parničnim dokazateljstvima"). It included diverse rules, such as proceedings before peace courts, proceedings before district courts, ordinary course of litigation (i. e. rules in terms of filing a complaint, scheduling of hearings, subpoenas delivery, procurement of evidence, trial, bankruptcy proceedings, forms of evidence, presentation of evidence and deliberation of judgment), appellate procedure, new trial and enforcement procedure.

The third part subsumed the title named "likvidacija" (literally "liquidation"), whose contents is undeterminable on the basis of existing text of the draft, resolution of bankruptcy proceedings via settlement, resolution of regular litigations via settlement, title named "on special proceedings and advantages" ("o osobenom postupanju i blagodejanijama"), probably related to bankruptcy proceedings) and arbitration tribunal. Within the third part, one can find solely two short titles encompassing provisions on judge and attorney's service.

The Prince forwarded consigned draft to State Council. Thereafter the Council established the Commission to revise the Draft on August 20th 1845. The Commission was made up of Stojan Simić, president of the Council (as the

chairman of the Commission), state counselors Lazar Arsenijević Batalaka and Stojan Jovanović, the Council's Secretary Jovan Marinović, Director of Prince's Office Aleksa Janković, professor of law Maksim Simonović, secretary of Appellate Court Jakov Dimšić, secretary of Archdiocese Consistory Court Vasilije Lazić and secretary of Ministry of Justice Pavle Popović.

The Commission made numerous alterations in the original text of the draft. Several titles were repositioned (settlement in bankruptcy proceedings, special proceedings and advantages, settlement in regular litigations and unnamed first title of the second part, probably referring to recusal). Some other remained in the same place, but were completely altered (rules on peace courts and unnamed fourth title in the first part, provisions on liquidation and arbitration tribunals and the whole third part). Rules on enforcement of judgements were modified exclusive of several provisions. The Commission also passed a multitude of remarks on contents and style of the draft's articles, whereas the first-mentioned were far more frequent. Only a few provisions did not undergo any modifications.

By reason of considerable corrections had been made, the Commission decided that the draft should be reproduced and confined that task to Maksim Simonović, its most qualified member. Howsoever, it turned out to be overcomplicated due to excessive changes and inability to reproduce some titles in a fashion to regulate respective matters detailedly enough. Consequently, the Commission ordered Simonović to write an entirely new draft, which meant Hadžić's draft was definitely rejected as the basis for future civil procedure code.

Notwithstanding the rejection, Hadžić's draft is a document of great importance for Serbian legal history. It may be considered the first complete civil procedure code draft prepared by an expert. Thus it serves as a link between antecedent Vasilije Lazarević's draft and subsequent complete and fully conserved texts.

Key words: *Jovan Hadžić, civil procedure code draft, codification of civil procedure, history of civil procedure in Serbia, civil procedure.*

